

EURÓPAI SZOCIALISTA ORSZÁGOK IRODALMÁRÓL

(Helikon, 1972. 3—4.)

A budapesti „világirodalmi figyelő” múlt évi jelzettel, de 1973 második felében megjelent tematikus összeállítás, úttörő vállalkozásként, megkísérli felvázolni az európai szocialista országok irodalmának alakulását az utóbbi másfél évtizedben. Az 1956 és 1970 közötti időszakra jellemző művek, nevek, irányzatok számbavétele természetesen igen bonyolult feladat, s amint a szerkesztőségi bevezető jelzi, nem mindig sikerült vállalkozót találni a korai szintézisre. Így is tekintélyes kötetnyi anyag gyűlt össze, amelynek egy része valósággal kézikönyvet helyettesít — noha nyilván nem lehet szó egységes értékelési szempont-ról.

A szerkesztőségi szándékot a legvilágosabban Köpeczi Béla igényes „jegyzetei” jelzik (*Jegyzetek az európai szocialista országok irodalmának másfél évtizedéről*); a szintézisek szintéziseként a törvényszerűségeket foglalja pontokba a folyóirat főszerkesztője. Íme, néhány figyelemreméltó megállapítása: „Az elmúlt másfél évtizedben *kritikaibb lett az irodalom* a szocialista országokban, s nem pusztán a múlt, hanem a jelen szempontjából is. Megszaporodtak a belső ellentmondásokat feltáró művek, s különösen nagy jelentőségre tett szert a groteszk, az ironia, a szatíra a különböző műfajokban. Ez a tendencia éles reakció a sematizmus rózsaszínű, konfliktus nélküli életet, mindent feloldó harmóniát hirdető termékeire.” Köpeczi nem tekint véletlennek a dokumentumregény, a szociográfiai vagy egyéb riport, az útleírás, a visszaemlékezés és önéletírás előtérbe kerülését a szocialista országok irodalmában. „A tényirodalom egyoldalú kultiválása nem gyógyír minden betegségre, de a lényegre tapintó dokumentum egy adott helyzetben növelheti az irodalom szavahihetőségét és ezzel együtt társadalmi hatását.” Az ember helykeresése a világban, sőt a világegyetemben, a nemzetközi tájékozódás, az összehasonlítás igénye ugyancsak általános érvényű jellegzetesség ebben a fejlődési szakaszban. Mindez különböző irodalmi irányzatokhoz kapcsolódva jelentkezik. „Az elmúlt másfél évtizedben a szocialista országokban felerősödtek a kritikai realizmus tendenciái, és pedig nem annyira a Balzac vagy Tolsztoj, mint inkább a Flaubert vagy különösen a Dosztojevszkij nevével jelentkező hagyomány folytatása. Előretört az avantgarde is, amelyet

pedig sokan már eltemettek. Az európai szocialista országokban a szürrealizmus és más irányzatok képviselői 1945 után tovább dolgoztak, némelyek a realizmus felé fejlődtek, mások nem publikálhattak. Úgy tűnt, mintha ez a kényszerű hallgatás használt volna az avantgarde-nak, mert 1953 után fiatalabbnak hatott itt, mint Nyugat-Európában.” A tanulmányíró beszél a közérthetőség tágabb értelmezése következtében lehetővé váló formai kísérletezésről, de a „szub-literatúráról” is, a népszerű szórakoztató és ismeretterjesztő irodalom kifejlődéséről.

Műfajonként, illetve nemzeti irodalmakra bontva, több tanulmányt is olvashatunk a *Helikon* új számában az újabb szovjet irodalmi termésről, igényes összefoglalást a mai lengyel (Kerényi Grácia), NDK-beli (Salyámosy Miklós), cseh (Bojtár Endre), bolgár (Juhász Péter) irodalomról. Sajnos, nem mondhatjuk el ugyanezt az új román irodalom bemutatásáról. Köpeczi Béla publicisztikus irodalompolitikai tájékoztatója (*Változások a román irodalomban*) csupán egy pillanatot jelez, Aurel Martin 1971-es hetilap-cikkének fordítása pedig nem reprezentálja napjaink igényes román irodalomtörténetírását, kritikáját. E hiány különösen feltűnő, ha a bibliográfiai tájékoztatót is szemügyre vesszük: a sorvány 12 tétel nemcsak hogy esetleges, de többségében nem is a román irodalom utóbbi másfél évtizedéről szól! (Miközben a valóban átfogó könyvek, tanulmányok hiányoznak a bibliográfiai mutatóból.)

Nyeresége viszont e számnak s az egész folyóiratnak az új „Műelemzés” rovat, amely külföldi művek elemzéseit, különböző műelemző módszereket kíván bemutatni. (A kezdetet egy lengyel verselemzés jelenti.)

IRÁNYZATOK AZ AMERIKAI POLITIKAI SZOCIOLÓGIÁBAN

(Viitorul social, 1973. 3.)

Silviu Brucan a folyóirat kommentár-rovatában S. M. Lipset-et és Stein Rokkán-t idézve arra utal, hogy az 1968-as esztendő fordulat volt a politikai szociológiában. Kiváltképpen az emlékeztet franciaországi társadalmi „kitörések” kérdőjelezték meg nemcsak az „akkomodáció, az integrálódás és a szelídülés” ötvenes évtizedes éveinek modelljeit és elméleteit, hanem a tudományág kutatási technikáinak és elemzési stratégiáinak az érvényességét is. A politikatudomány rehabilitálására David Easton „poszt-behaviourista” forradalmat java-

sol, a következő hét elv szem előtt tartásával: 1. A lényeg fontosabb a kutatási technikánál. 2. A behaviourista tudomány az empirikus konzervativizmus ideológiáját hivatott leplezni. 3. A politikatudománynak a válságidőszakokban kell közelebb kerülnie az emberiség valóságos szükségleteihez. 4. Minden ellenkező híreszteléssel szemben a tudomány nem lehet, soha nem is volt közömbös az értékek iránt. 5. A tudósok vállára ugyanolyan felelősség nehezedik, mint általában az értelmiségikére. 6. A tudás egyértelmű a cselekvésért való felelősségvállalással; a cselekvés részvétel a társadalom újjászervezésében. 7. A szakmai és egyetemi szervezetek nem maradhatnak távol a köznapi harcoktól.

Brucan külön fejezetben értékeli Amitai Etzioni *Demonstration Democracy* (Tüntetés-demokrácia) című művét. Amitai kiindulási tétele: a tüntetések az állampolgároknak olyan megnyilvánulásai, mint a munkások számára a sztrájkok. A fogalmat Etzioni a Webster-féle szótár szerint definiálja (a tüntetés olyan aktus, amelynek során valamely csoport érzékelhető eszközökkel nyilvánítja ki érzelmeit), s azt is kifejti, hogy a tüntetés a politikai véleménynyilvánítás rendkívüli, nem intézményesített eszköze. Az Amerikában egyre-másra sorra kerülő tüntetések újabb jegyeként említi, hogy mind gyakrabban és egyre nagyobb számban vesznek részt bennük a középosztálybeliek. A statisztikai részt követő elemzésben részben a szerző hangsúlyozta: függetlenül „kellemes” vagy „kellemetlen” voltukról, a tüntetések nem küszöbölhetők ki, hasznosabb tehát megismerkedni sajátos mozgásformáikkal, és azokat a feltételeket tanulmányozni, amelyekben belül békés keretek közé szoríthatók. A társadalom ambivalens csoportokból tevődik össze, e csoportoknak vannak közös értekeik és érdekeik, de lehetnek olyan sajátos érdekeik is, amelyek konfliktusba kerülhetnek más csoportokéval. A politika — úgymond — az a folyamat, amelyben igyekeznek felerősíteni a közös érdekeket, s arra törekednek, hogy csökkentsek vagy megoldják a divergenciákat. Az eszményt megközelítő állapotok akkor alakulnak ki, ha valamely társadalmi csoport társadalmi hatalmának növekedése együtt jár politikai hatalmának arányos nagyobbdásával, s a nemzeti jövedelem megoszlásának hozzáigazodásával az új erőviszonyokhoz. A politikában azonban nem mindig érzékelik kellő időben az új követelményeket, s ez mind a kommunikációban, mind hatalmi téren „el-

tolódásokhoz” vezethet. Az elterjedt hiedelmek szerint a választások az eltulodások kiigazításához vezetnek, csakhogy „az amerikai választási rendszer a városi központok, a kisebbségek és a szegények rovására előnyben részesíti a rurális és a konzervatív térségeket”. Ráadásul 1824 óta a harminchét elnökből tizenötöt a leadott szavazatok kevesebb mint ötven százalékával választották meg. Ilyen feltételek mellett a tüntetések azoknak a csoportoknak a választások közötti politikai eszközei, amelyek nem juthattak társadalmi helyzetüknek megfelelő politikai képviselőkhöz (a tüntetések a politikai egyenlőtlenségek csökkentésének eszközei). Etzioni a tüntetések intézményesítésének a híve, „a rendszer belső mozgásának” részeként fogadtná el őket.

Az amerikai radikális és marxista szerzők rámutatnak: az adminisztráció közömbössége a tiltakozó csoportok tüntetései és követelései iránt nem véletlenszerű jelenség, hanem a rendszert jellemző sajátosságok közé sorolható. E mögött a közömbösség mögött az rejlik, hogy egy szűk hatalmi elit monopóliumát, a társadalom fölött gyakorolt ellenőrzését nem látja veszélyeztetettnek. Etzioni elmarasztalja a rendszer bürokratizmusát, amely lehetetlenné teszi az előrelátást, a tüntetések megelőzése szempontjából oly fontos kommunikálást a hatalmon kívül rekedt rétegekkel. Silviu Bruca véleménye szerint Etzioni a jelenlegi társadalmi-politikai rendszer megmentésének „belső erőtartálékait” igyekszik feltárni és mozgósítani.

A NEVELÉS:

A SZABADSÁG GYAKORLATA (Preuves, 1973. 15.)

A nevelés forradalma sehol sem annyira mindennapi gond és gyakorlat, mint a latin-amerikai államokban, ahol a lakosság fele irástudatlan. Itt nem elég az „alfabetizálás”; a betűvetés tanítása egyben politikai nevelés is.

Paulo Freire brazil pedagógus, *Az elnyomottak pedagógiája* és *A nevelés a szabadság gyakorlata* című művek szerzője Preuves-beli cikkében arról az érdekes pedagógiai kísérletről számol be, mely rávezette arra, hogyan lehet megbirkózni ezzel a kettős feladattal. Freire cikkének alapkérdése: de hogyan lehet egyidőben szabadságra és betűvetésre nevelni az embert? A kísérlet azt bizonyítja, hogy felnőtt emberek betűvetést csak tudatos, aktív gondolkodással ké-